

## GEVAŞ SELÇUKLU MEZARLIĞI'NDA SÜRDÜRÜLEN RESTORASYON ÇALIŞMALARI (2022-2023 DÖNEMLERİ)

RESTORATION WORKS ONGOING AT GEVAŞ SELJUK CEMETERY  
(2022-2023 PERIOD)

Ercan ÇALIŞ\*

**ÖZ:** Gevaş Selçuklu Mezarlığı restorasyon çalışmaları ilk defa Van Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Prof. Dr. Taner Tarhan ve Prof. Dr. Veli Sevin'in bilimsel danışmanlığında 1988-89 yıllarında yapılmıştır. Adı geçen bilim insanları tarafından yapılan kazı ve restorasyon çalışmaları ilgili alanda günümüzde sürdürülen çalışmalara önemli kaynak ve yol gösterici olmuştur. Aradan geçen uzun bir süreden sonra, 2022 yılında Gevaş Selçuklu Mezarlığında restorasyon, temizlik ve belgeleme çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Birkaç başlık altında planlanan restorasyon çalışmalarını ağırlıklı olarak ot temizliği, zemin blokaj işlemleri, liken temizliği ve tütleme çalışmaları oluşturmaktadır. Mezarlık 50 dönümlük arazi üzerinde yer almaktadır. 700'ü aşkın mezar taşını içinde barındıran Gevaş Selçuklu Mezarlığı, Anadolu'nun en büyük Türk-İslam mezarlıklarından birisidir. Anadolu Selçuklu anıtsal mezar geleneğine bağlı olarak inşa edilmiş Halime Hatun Kümbeti de bu mezarlıkta yer almaktadır. Mezarlıktaki taşların restorasyon işlemleri restoratör ve uzmanlar tarafından doğal yöntemlerle ve mekanik araçlar kullanılarak yapılmaktadır. Anadolu Türk mezar geleneğinde inşa edilmiş bu mezarlıktaki taşların restore edilerek ayağa kaldırılması, Anadolu Türk kültürel mirası açısından oldukça yararlı olacaktır. Anadolu Türk mezar geleneğini yansıtan bu tarihi kültürel mirasın korunması ve bir sonraki nesillere aktarılması Türk tarihi, kültürü ve sanatı açısından önem taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Anadolu, Gevaş, Türk-İslam, Mezarlık, Restorasyon

**ABSTRACT:** Gevaş Seljuk Cemetery restoration works were carried out for the first time in 1988-89 under the chairmanship of the Van Museum Directorate and under the scientific consultancy of Professor Doctor Taner Tarhan and Professor Doctor Veli Sevin. The excavations and restoration studies carried out by the mentioned scientists have been an important source and guide for the studies carried out today in the relevant field. After a long period of time, restoration, cleaning and documentation works were restarted in Gevaş Seljuk Cemetery in 2022. The restoration works planned under several headings mainly consist of weed cleaning, ground blocking operations, lichen cleaning and completion works. The cemetery is located on 50 acres of land. Gevaş Seljuk Cemetery, which contains more than 700 tombstones, is one of the largest Turkish-Islamic cemeteries in Anatolia. Halime Hatun Tomb, built in accordance with the Anatolian Seljuk monumental tomb tradition, is also located in this cemetery. The restoration of the stones in the cemetery is carried out by restorers and experts using natural methods and mechanical tools. Restoring and restoring the stones in this cemetery, built in the Anatolian Turkish burial tradition, will be very beneficial for the Anatolian Turkish cultural heritage. Preserving this historical cultural heritage, which reflects

\* Doç. Dr.-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü/Van-ercancalis@yyu.edu.tr (Orcid: 0000-0003-1359-4533)

the Anatolian Turkish burial tradition, and transferring it to the next generations is important for Turkish history, culture and art.

**Keywords:** *Anatolia, Gevaş, Turkish-Islamic, Cemetery, Restoration*

## **Giriş**

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 2022 tarihli izinleri ile Van Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ'ın bilimsel danışmanlığında Gevaş İlçesi, Karşıyaka Mahallesi, Hişet mevkiindeki tescilli Gevaş İslam Mezarlığında restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Alandaki çalışmalar ilk defa 1988-1992 tarihleri arasında Van Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Prof. Dr. M. Taner Tarhan ile Prof. Dr. Veli Sevin'in bilimsel danışmanlığında gerçekleşmiştir. Bir kurtarma işlemi olarak yürütülen bu çalışmalarda Halime Hatun Kümbeti ile etrafında yer alan bir kısım taşların blokaj çalışmaları ile liken temizliklerinin yapıldığı, alanda yürütülen çalışmalarda gözlemlenmiştir.

Anadolu'nun kadim bir bölgesinde kurulan Gevaş, Van iline bağlı bir ilçedir. Gevaş çevresinde yer alan Artos Dağı, Van Gölü ve Akdamar Adası ilçeyi doğal güzellikleriyle ön plana çıkarmaktadır. Van Gölü Havzası'nda yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları sonuçlarından, Gevaş ilçesi tarihinin antik dönemlere kadar gittiğini göstermektedir. Oldukça elverişli imkânlarla sahip olan Gevaş, çağlar boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Ayaz Başak, 2008: 8). Tarihi dokusuyla dikkatleri üzerine çeken Gevaş, Van Gölü kıyısında kurulmuş olmasıyla da önemli bir çekim merkezi konumundadır. Bünyesinde barındırdığı kültür varlıkları ile doğal çekiciliği sayesinde turizm potansiyeli açısından önemli bir destinasyon yeridir. Bunlar arasında bulunan Gevaş Selçuklu Mezarlığı, pek çok açıdan dikkatleri üzerine çekmektedir. Türk-İslam dönemine ait mezar taşlarında Selçuklu üslubu belirgin bir şekilde hâkimdir. Van Gölü ve çevresi ile birlikte Gevaş ilçesi de XI. yüzyıla beraber Selçukluların egemenliği altına girmiştir. Bölgede ve Anadolu'da etkisi günümüze kadar gelen Selçukluların üslup özellikleri, Gevaş Türk-İslam Mezarlığı'ndaki taşlarda da önemli ölçüde hissedilmektedir. Dolayısıyla mezarlığa Selçuklu isminin verilmesi, Selçuklu mezar taşlarının sanatsal özelliklerinden kaynaklanmıştır. Ağırlıklı olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mezar taşlarının yapıldığı bu dönemde, İlhanlı devletinin yanı sıra, Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi Türkmen devletleri ile Hakkâri (İrisan) Beylerine ait izler de sürülebilmektedir. Nitekim tarihi mezarlıkta yer alan Halime Hatun Kümbetinin giriş kapısı üzerindeki kitabesinde, Hakkâri Beyliği'nin kurucusu olarak düşünülen Melik İzzeddin Şîr tarafından H. 736/ M. 1335 yılında yaptırıldığı ibaresi yer almaktadır.

## **Kaynak ve Araştırmalar**

Gevaş Selçuklu Mezarlığı ile ilgili Türk bilim insanlarının çalışmaları 1950'li yıllara kadar gitmektedir. Tarihi mezarlığı taçlandıran kümbet ile

ilgili ilk bilimsel çalışmalar 1956 yılında Oktay Aslanapa tarafından kaleme alınmıştır. 1967’de M. Oluş Arık, 1976’da Rahmi H. Ünal ve 1972’de Beyhan Karamağaralı’nın Ahlat mezar taşlarıyla ilgili çalışmaları günümüz bilim insanları için önemli birer kaynaktırlar (Tarhan vd., 1989: 21).

Kazı ve restorasyon bağlamında mezarlıkta gerçekleştirilen ilk çalışmalar 1988’de Van Müzesi başkanlığında M. Taner Tarhan, Veli Sevin ve Muhammed Beşir Aşan’ın bilimsel danışmanlıklarında başlamış olan çalışmalardır. Adı geçen ekip tarafından yapılmış olan belgeleme çalışmalarında, Ahlat’ta çalışan Yusuf bin Miran ve Üstad Esed gibi ünlü usta adlarına bu mezarlıkta rastlanılmış olması önemlidir (Tarhan vd., 1990: 408).

### **Tespitler**

Toplumun yapısını pek çok etmen meydana getirmekle birlikte özellikle din ve ölüm ritüelleri çok belirgin ve belirleyicidir. Bunlar arasında mezar taşları, zengin süslemeleri bakımından ve ikonografik açıdan da önemli verilere sahiptir. Gevaş İslam mezarlığıyla birlikte Anadolu’da bulunan diğer mezar taşlarında da yer alan *çarkifelek*, *gülbezek* ve *müühr-ü Süleyman* gibi simgeler özellikle ikonografik açıdan ayrı bir başlık altında incelenmesi gereken önemli bir konudur. Somut kültürel mirasın önemli bir grubunu temsil eden mezar taşları sanat tarihçi bilim insanları açısından da üzerinde epeyce çalışılacak bir bulgu merkezidir. Türk mezar geleneği açısından değerlendirildiğinde Gevaş Selçuklu Mezarlığı, İslam öncesi Türk devri dahil, Türk İslam kültürüne ayna tutmaktadır. Türk mezar geleneği, İslam öncesi dönemden beri abidevi bir biçimde inşa edilmiştir. Tarihi Orhun Anıtları bu bağlamda en önemli örneği temsil etmektedir. Türklerin İslâmiyet öncesine ait bu gelenekleri, İslâmiyet’in kabulüyle yeni inanç ve düşünce sistemi içinde yeniden şekillenmiştir (Karamağaralı, 199:1). Gevaş Selçuklu mezarlığındaki mezar taşları, gelenek ve göreneklere dair izler ile inanç, ölümle ilgili dua ve edebi sözlerden süsleme ve taş işçiliği ve tekniğine kadar çok sayıda konuyu Türk-İslam sanatı alanına sunmaktadır (Tüfekçioğlu, 2013: 550).

Süsleme açısından Gevaş Selçuklu mezarlığı zengin bir repertuvara sahiptir. Özellikle bitkisel ve geometrik süslemeler dikkat çekicidir. Selçuklulardan Osmanlıların sonuna kadar taşlarda bitkisel bezeme kesintisiz kullanılmıştır. Türkiye’de 13. Yüzyılın ortalarına kadar mimaride geometrik bezeme olarak genellikle çok kollu yıldız hakimdir. 11-15. yüzyıllarda Ahlat ve çevresindeki mezarlarda yıldız geçmeleri sık kullanılmıştır (Çal,2015: 320-321). Çok uçlu yıldız ve yıldız geçmeleri Selçuklulardan itibaren yaygındır (Çal,2021:645)

Osmanlı öncesi Türk mezar geleneğine ait örneklerin en güzellerini içinde barındıran Gevaş Selçuklu Mezarlığı, gerek kitabeleriyle gerekse tezyinatıyla Anadolu’nun önemli bir Türk-İslam mezarlığı olduğunu söylemek mümkündür. Ağırlıklı olarak kullanılan dil Arapça olmakla birlikte Farsça kitabelerin de bulunduğu taşlara hakkedilen yazılar, bilgi amaçlı olmakla beraber süsleyici birer öge olarak da göze çarpmaktadır (Çalış,

2023: 56). Bunun yanı sıra, taşlarda geometrik ve stilize bitkisel motiflerden oluşan zengin tezyinat dikkat çekicidir. Geometrik motiflerden örgü, geçmeler ve yıldız formlu örnekler kullanılmışken; bitkisel motiflerden ise rumiler, palmetler, kıvrık dal ve yapraklar tercih edilmiştir. (Karahan vd., 2019: 61-80; Karahan ve Kulaz, 2021: 25; Kulaz ve Daniş, 2022: 293). Bunların dışında ayrıca kabaralar, rozetler, gülbezek, çarkifelek motifleri, şamdan ve özellikle kandil motifinin stilize edilmiş sayısız formlarını mezar taşlarında görmek mümkündür. Mezarlıkta yapılacak kurtarma çalışmalarıyla, Türk-İslam dönemine ait kültürel mirasın korunması ve sonraki nesillere aktarılması, bu çalışmanın en büyük amaçlarından birisidir.

### **Materyal ve Yöntem**

Gevaş Selçuklu Türk-İslam Mezarlığı bir açık hava müzesi olma özelliğiyle, dış müdahalelere maalesef açık kalmıştır. Örneğin zamanla taşların yüzeylerinde meydana gelen kopmalar ile taşların eğilmesi, kırılması, yüzeylerinde liken tabakasının oluşumu ile zemin yapılarının bozulması gibi çeşitli tahribatlar tespit edilmektedir. Aşağıda, yapılan iyileştirici işlemler başlığı altında taşların zarar görmesine etki eden faktörler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca oluşan tahribatların giderilmesi noktasında çeşitli restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu iyileştirmeler birkaç başlık altında toplanabilmektedir.

#### **➤ Yapılan İyileştirici İşlemler**

- a. Tanı ve Belgeleme
  - b. Ot Temizliği ve Çevre Düzenlemesi
  - c. Zemin Blokaj Çalışması
  - d. Liken Temizliği
  - e. Tümleme Çalışmaları
  - f. Epigrafik Çözümleme
  - g. Çizim Çalışmaları
- ✓ **Tanı ve Belgeleme**

Eğilen, kırılan ve düşen taşlarla yüzeylerini saran likenler ile ilgili gerekli tanı işlemleri yapıldıktan sonra, taşların detaylı bir şekilde fotoğrafları çekilerek, çalışma öncesi mevcut durumları öncelikli olarak belgelenmiştir. Sonraki aşamada uzman personeller tarafından taşların orijinal durumlarının korunmasını sağlayacak şekilde gerekli tedbirler alınmıştır. Ardından müdahale yöntemlerinin tespit ve uygulama olanakları belirlenerek, müdahale işlemlerine başlanmıştır. Müdahale boyunca ve müdahale sonrasında da taşlar fotoğraflanarak, taşlar ile ilgili yapılan işlemlerin tamamının belgelendirilmesi sağlanmıştır.

#### **✓ Ot Temizliği ve Çevre Düzenlemesi**

Mezarlık alanında bulunan mezar taşlarına gerekli müdahalelerin yapılabilmesi ve daha etkin ve verimli bir çalışmanın ortaya konulabilmesi için, belirlenen program dâhilinde mezar taşlarının etrafını saran otların temizliği ile çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar yapılırken, taşların

hemen dibinde ortaya çıkan otların herhangi bir makine kullanılmadan elle temizlikleri yapılmıştır. El ile temizlenmelerinin nedeni taşların olası bir zarar görmelerinin önüne geçmektir. Geriye kalan boş alanlardaki otlar ise sırt tırpanları kullanılarak temizlenmiştir.



Resim 1  
(Ot Temizliği; Müdahale Öncesi)



Resim 2  
(Ot Temizliği; Müdahale Anı)



Resim 3  
(Ot Temizliği; Müdahale Sonrası)

### ✓ Zemin Blokaj Çalışması

Aşağıda maddeler halinde kısaca özetlenen durumlardan dolayı, bir şekilde taşların zemininde oluşan sorunlar giderilmiştir. Zemin blokaj işlemlerine başlarken öncesinde belirlenen çalışma programına bağlı olarak taşların etrafındaki yabani otlar temizlenmiştir. Müdahale için gerekli olan tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra, müdahale öncesinde taşların pafta üzerindeki konumları belirlenerek, fotoğrafları çekilmiştir. Belgeleme işlemi tamamlandıktan sonra şahidelere müdahale edilebilmesi için üç demir ayağın bir noktada birleştirilip caraskalın sabitleneceği üç ayak (tripot) oluşturulmuştur. Oluşturulan bu üçayağa caraskal sabitlendikten

sonra blokajı bozulmuş olan şahide üzerine onu ortalayacak şekilde yerleştirilerek, ayaklar sabitlenip üzerlerine ağırlık bindirilmiştir. Caraskala bağlanan kuşaklar müdahale edilecek şahideye sarılıp sabitleme işlemi yapıldıktan sonra taş gergiye alınarak toprak altında kalan kısmının çevresine zarar verilmeyecek şekilde açılmıştır. Ardından taşların zeminine ulaştıktan sonra terazi kullanılarak gerekli destekler yapıp, taşlar olması gereken yerlere bırakılmıştır. Zemin blokaj işlemleri sıkı bir şekilde yapılarak taşlar, özellikle de sandukalar toprak altında kalmaktan ve zarar görmekten kurtarılarak sağlamlaştırılmıştır. Program kapsamına alınan ve bunlardan aciliyet arz eden eğrilmiş ve düşüp kırılma olasılığı yüksek olan taşlara öncelik verilmiştir.

Hazırlanan çalışma programına bağlı olarak 2022 yılı sezonunda toplamda üç ayrı açmada (D-E-18, F-18-19, G-18-19) 5 ile 10 cm arasında seviye inme işlemi yapılarak otlar alınmış ve toprak tesviye işlemi yapılmıştır. Toprak hareketleri ve doğal oluşumlarla statik dengesi bozulmuş, eğilmiş ve toprak altında kalmış toplam 50 mezar taşına zemin blokajı işlemi yapılmıştır. Bu mezar taşları arasında 30 sanduka ve 20 şahide yer almaktadır. 2023 yılı sezonunda da H-18, H-19, H-17 numaralı açmalarda 5 ile 10 cm arasında seviye inme işlemi yapılarak, toplam 40 mezar taşına zemin blokajı işlemi yapılmıştır. Bu mezar taşları arasında 19 sanduka ve 21 şahide yer almaktadır (Tablo 1;3).

➤ **Zemini Bozan Başlıca Nedenler**

- Defin esnasında taşların zemin sağlamlaştırma işlemlerinin yeterince yapılamaması, gevşek bırakılması,
- Alanın bazı bölümlerinin belli bir ölçüde gevşek bir yapıya sahip olması,
- Bilezik taşlarının eksik olması,
- Kar ve yağmur sularının da etkisiyle zamanla topraktaki kaymalardan dolayı eğilmelerin meydana gelmesi,
- Kaçak kazılardan kaynaklı zararlar.



Resim 4  
(Zemin Blokaj İşlemi; Müdahale Öncesi)



Resim 5  
(Zemin Blokaj İşlemi; Müdahale Anı)



Resim 6  
(Zemin Blokaj İşlemi; Müdahale Sonrası)

### ✓ Liken Temizliği

Mezar taşlarını tahrip eden en önemli nedenlerin başında likenler gelmektedir. Liken, otsu bitkiler gurubunda yer alan biyolojik bozulma türlerinden biridir. Likenler taşlar üzerinde yer alan kitabeler ile bezemelere ciddi zararlar vermektedir. Proje kapsamında yapılan çalışmalarla önemli sayıda mezar taşı, likenlerden arındırılmıştır. Temizleme işlemleri doğal yöntemler kullanılarak uzman restoratörlerce gerçekleştirilmiştir.

Zemin blokajı bitirilen mezar taşlarında liken temizliğine geçilmiştir. 2022 yılı çalışma süresi içerisinde 18 sanduka ve 12 şahide olmak üzere toplam 30 eserin liken temizliği gerçekleştirilmiştir. 2023 yılı çalışmalarında ise 13 sanduka ve 12 şahide olmak üzere toplam 25 mezar taşının liken temizliği yapılmıştır (Tablo 2;4).



Resim 7  
(Liken Temizliği; Müdahale Öncesi)



Resim 8  
(Liken Temizliği; Müdahale Anı)



Resim 9  
(Liken Temizliği; Müdahale Anı)



Resim 10  
(Liken Temizliği; Müdahale Sonrası)

### ✓ Tümlleme İşlemleri

Yapıştırma usulü ile yapılan tümlleme işlemleri, her biri ayrı bir kültürel miras niteliğinde olan mezar taşlarının tekrar ayağa kaldırılması açısından oldukça önemli bir müdahale olmuştur. 2023 dönemi içerisinde 4 adet kırılmış olan mezar taşına müdahale edilerek gerekli yapıştırma ve birleştirme (tümlleme) işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri sanduka, ikisi baş şahidesi ve biri ayak şahidesidir (Tablo 5). Öncesinde kırık vaziyetteki şahide ve sandukalara ait tüm kırık parçalar tespit edilmiştir. Mezar taşlarının numaralandırılması ve detaylı fotoğraflarının çekilmesinden sonra müdahale işlemlerine başlanmıştır. Ayrılmış vaziyette bulunan ve tespit edilen parçalar, mekanik araç-gereçlerle temizlendikten sonra restore (birleştirme) edilerek, eski konumlarına getirilecek şekilde zemin blokaj çalışmalarıyla beraber ayağa kaldırma işlemleri yapılmıştır.

Taşların birleştirilmesinde taş epoksisi ve sertleştirici kullanılmasının yanı sıra, olası bir devrilmenin veya sarsıntının önüne geçilmesi amacıyla da birleştirilen parçaların arasına krom-nikel alaşımlı rot çubukları yerleştirilmiştir.





Resim 11  
(Tümleme İşlemi; Müdahale Öncesi)



Resim 12  
(Tümleme İşlemi; Müdahale Sonrası)

### ✓ Epigrafik Çözümleme

Zemin blokaj çalışmaları ile liken temizlik işlemleri bittikten sonra, epigrafik çözümlemelere başlanmıştır. Ayağa kaldırılan tüm taşların kitabeleri ile diğer yazıtlar okunarak, ait oldukları dönem ile ilgili pek çok bilgiye ulaşılmıştır. Taşlar üzerindeki yazılarda, vefat eden kişinin hüviyet bilgileri, ölüm tarihi ve bazen de ölüm sebebi ve meslek bilgileri gibi açıklamalar yer almaktadır. Bunun yanı sıra dualar, "Ayet-el Kürsi" ve Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve "Hadis-i Şerifler" ile edebi sözler yer almaktadır. Taşlar üzerinde yer alan yazıların dili Arapça olmakla beraber kısmen Farsça da mevcuttur.

### ✓ Çizim Çalışmaları

Taşların yüzeyini bezeyen motif ve yazıların bir kısmı oldukça zarar görmüştü. Tahribata uğramış süslemelerin çizimleri gelişmiş bilgisayar programları sayesinde, gün ışığına çıkarılmıştır.

### Sonuç

Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda bulunan ve çoğunluğu XIV. yüz yılın ortalarına tarihlenen mezar taşlarının, Türk devletlerine ait oldukları, yapılan analiz çalışmalarından anlaşılmıştır. Nitekim taşlarda belirgin Selçuklu üslubu hâkimdir. Özellikle bölgede ve Anadolu'da büyük bir egemenlik kuran Selçuklulara ait sanatsal üslup özelliklerinin mezarlıkta önemli ölçüde izleri takip edilebildiği için, mezarlığa Selçuklu ismi verilmiştir. Gevaş Selçuklu Mezarlığı olarak bilinen; ancak farklı Türk-İslam devlet ve beyliklerine ait oldukları belirlenen mezar taşları, bölgede Orta Çağ'dan beri Türk milletinin hâkimiyetini gösteren önemli belgelerdir.

Tarihi Türk-İslam Mezarlığı, Orta Çağ'da bölgedeki Türk hâkimiyetini bütün görkemiyle günümüze kadar taşımıştır. Tarihi Gevaş, mimari yapılarının yanı sıra, çevredeki diğer mezar taşlarıyla insanı adeta geçmişe

doğru yolculuğa çıkaran bir kültür ve sanat Őehridir. Türk kültürünün, geleneğinin ve sanatının Anadolu'daki Orta ađa tarihlenen en önemli temsilcilerinden biri olan GevaŖ Selçuklu Mezarlığı, günümüzde farklı disiplinler açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Mezarlık Anadolu'nun ikinci büyük Türk İslam mezarlığıdır ve Türk İslam arkeolojisi açısından oldukça emlidir. Daha önce yapılan alıŖmalarda kitabeleri okunabilenler arasında en erken tarihli mezar taŖı H. 710/ M. 1310; en geç tarihli olan örnek ise H. 778 / M. 1376 yıllarına tarihlenirken (BaŖak, 2020:94), 2023 yılı dönemi içerisinde yapılan restorasyon alıŖmalarında en erken tarihli mezar taŖına ulaŖılmıŖtır. Söz konusu mezar taŖının üzerindeki tarihin 1305 olduğu tespit edilmiŖtir. Ŗahidenin zerinde Tus'lu Muhammed oğlu Hüsameddin, Hicri 705 yılının Rebiulevvel ayında (Miladi Eylül 1305) vefat etti ibaresi yer almaktadır (Res. 13-14-15).



Resim 13  
(1305 Tarihli Mezarın Genel Görünümü)



Resim 14  
(1305 Tarihinin Yazıldığı BaŖ Ŗahide)



Resim 15  
(1305 Tarihinin Yazıldığı BaŖ Ŗahide)

Adı geçen şahsın İran'ın Tus şehrinden Gevaş'a geldiğini söylemek mümkündür. Hemen yanında bulunan mezarın şahidesinde ise Emîr Ahmet bin Hüsameddin yazılmıştır (Res. 16-17). Bu şahsın da Tus şehrinden gelen Muhammed oğlu Hüsameddin'in oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca oğlu Ahmet'in şahidesinde "Emîr" yazılmış olması, oğlunun sonradan "Emîrlik" payesi almış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla aynı aileye mensup şahısların yan yana gömüldükleri de görülmektedir.



Resim 16



Resim 17

Tarihi mezar taşlarına dair tanı işlemleriyle başlayan çalışmalarda, mezarlık alanındaki temel sorunlar belirlenerek, bir yandan restorasyon çalışmalarına başlanılmış, bir yandan da korunmasına yönelik öneriler sunulmuştur. Bu önerilerin en önemlisi, otsu bitkiler gurubunda yer alan ve biyolojik bozulma türlerinden biri olan likenlerle mücadele edilmesidir. Başka bir deyişle bitkilerle mücadeledir. Sert karasal iklime sahip olan bölgede bozkırlar hâkimdir. Mezar taşlarını tümüyle saran bitkiler adeta mezarlığa nefes aldirmamaktadır. Dolayısıyla otların yılın belirli dönemlerinde birden fazla biçilmesi gerekmektedir. Özellikle de restorasyon çalışmaları tamamlanan alana dikkat edilmesi gerekir. Temizliği yapılmış taşların tekrar likenlere maruz kalması durumunda, ikinci bir temizlik işlemi, taşların üzerindeki süsleme ve kitabelere büyük bir zarar verecektir. Öneriler arasında temizlik ve restorasyonu tamamlanan taşların periyodik olarak bakımlarının yapılması gerekmektedir.

Gevaş Selçuklu Mezarlığı, kelimenin tam anlamıyla Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı gibi gerçek bir açık hava müzesidir. Kabristandaki taşlara

işlenen desen, motif ve yazıtlar, tarihin aydınlanmasında ve yorumlanmasında oldukça güçlü veriler sunmaktadır. Mezar taşlarına hakkedilmiş kitabeler ve yazıtların yanı sıra, neredeyse her bir şahide ve sanduka için ayrı bir süsleme programı tasarlanmıştır. Süslemelerde kullanılan öğelerin pek çoğu ayrıca zengin bir anlam içermektedir. Süsleme unsuru olarak kullanılan semboller, sır dolu mesajlarıyla asırlardır gizemlerini koruyarak, günümüzde onları anlamlandırmamızı beklemişlerdir. Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda bulunan taşların ayağa kaldırılmasıyla beraber *kandil*, *çarkifelek*, *gülbezek* ve *Mühr-ü Süleyman* gibi simgeler, Türk mezar taşı geleneği, Türk kültürü ve Türk ikonografisi açısından Türk sanatına önemli katkılar sunacaktır.

Sonuç olarak 2022 ve 2023 sezonları döneminde çok sayıda taşın restorasyonu tamamlanmıştır. 2022 yılı çalışma süresi içerisinde 18 sanduka ve 12 şahide; 2023 yılı çalışmalarında ise 13 sanduka ve 12 şahide olmak üzere toplam 55 mezar taşının liken temizliği gerçekleştirilmiştir. Liken temizliğinin yanı sıra, taşların zemin blokaj işlemlerinde de önemli başarılar elde edilmiştir. 2022 yılı sezonunda 30 sanduka ve 20 şahide; 2023 yılı sezonunda 19 sanduka ve 21 şahide olmak üzere toplam 90 taşın zemin blokaj işlemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2023 dönemi içerisinde kırılmış olan 4 mezar taşının birleştirme işlemi yapılmıştır.

### KAYNAKÇA

- Ayaz Başak, M. (2008). *Gevaş mezar taşları*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Başak O. (2020). Kümbet mezarlığı ve içerdiği kültür varlıkları. *Sanat ve Kültür Tarihi Araştırmaları*, (ed.: E. Çalış - R. Yelen), 252-293, İstanbul: Hiper Yayın.
- Çal. H. (2015). Türklere mezar-mezar taşları. *Aile Yazıları*, 8, 295-332, Ankara: TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını.
- Çal, H. (2021). Türkiye mezar taşı tipleri 1: Güneş tepelikliler. *Bellekten*, 85(303), 645-690.
- Çalış. E. (2023). Türk İslam mezar geleneğinde Gevaş Selçuklu mezarlığı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 62, 53-73.
- Karahan, R. vd. (2019). *Ahlat Selçuklu Meydan mezarlığı ve mezar taşları*. Ankara: Uzun Dijital Baskı Merkezi.
- Karahan, R. - Kulaz, M. (2021). Ahlat Meydan mezarlığı'nda bulunan bir grup mezar taşının liken temizliği ve epigrafik çözümlenmeleri üzerine bir değerlendirme, *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-25.
- Karamağaralı, B. (1992). *Ahlat mezar taşları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kulaz, M. - Daniş, D. (2022). Ahlat'ta kazı ve restorasyon çalışmaları. *Recai Karahan Armağanı*, (ed.: M. Kulaz - E. Çalış), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Tarhan, T. vd. (1989). Van-Gevaş tarihi Türk mezarlığı kurtarma kazısı, onarım ve çevre düzeni çalışmaları 1988. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19-42, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Tarhan, T. vd. (1990). Van-Gevaş tarihi Türk mezarlığı kurtarma kazısı, onarım ve çevre düzeni çalışmaları. *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Tüfekçioğlu. A. (2013). Siirt mezar taşlarında imzası bulunan sanatkarlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 550-564.

**TABLO 1**

<b>Restorasyon Yapılan Açma Alanları Zemin Blokajı Yapılan Mezar Taşları (2022)</b>				
S. No	Açma No	Açmadaki Sanduka No	Açmadaki Baş Şahide No	Açmadaki Ayak Şahide No
1	D.17-18	396	396	-
2	D.18-	390	390	390
		391	-	-
		392	-	-
		393	393	393
		395	-	395
		389	-	-
3	E-18	-	388	388
		394	-	-
		387	-	-
4	F.18	385	385	-
		383-G-1	-	-
		384	-	-
		383	-	-
5	F.18-19	382	-	-
6	G.18	381	-	-
7	G.19-	375	375	-
		369	369	-
		373	-	-
		374	-	-
		372	-	-
		377	377	-
		376	376	-
		376-K-1	-	-

		380	-	-
8	H.18	365	365	-
9	H.19	370	-	-
10	0.24	-	43	-
		-	37	-
		38	-	-
		41	-	-
		42	-	-
11	0.25	-	39	-
		-	40	-
		662	662	662

**TABLO 2**

<b>Restorasyonu Yapılan Açma Alanları Liken Temizliği Yapılan Mezar Taşları (2022)</b>				
S. No	Açma No	Açmadaki Sanduka No	Açmadaki Baş Şahide No	Açmadaki Ayak Şahide No
1	D.17-18	396	396	-
2	D.18-	390	390	390
		393	393	393
		395	-	395
		389	-	-
3	E-18	387	-	-
		388	388	388
4	F.18	384	-	-
		385	385	-
		383		
		383-G-1	-	-
5	F.18-19	382	-	-
6	G.18	381	-	-
7	G.19	375	-	-
		376	376	-
		377	-	-

		376-K-1	-	-
8	0.25	662	662	662

**TABLO 3**

<b>Restorasyon Yapılan Açma Alanları Zemin Blokajı Yapılan Mezar Taşları (2023)</b>				
S. No	Açma No	Açmadaki Sanduka No	Açmadaki Baş Şahide No	Açmadaki Ayak Şahide No
1	H-19	361	-	-
		362	362	-
2	G-18	379	-	-
3	H-18	364	364	-
		367-G-2	367-G-2	-
		367	367	-
		367-G-1	367-G-1	367-G-1
		366	366	-
4	G-17	517	517	-
		521	521	-
		519	-	-
5	H-17	522	522	-
		-	520	-
6	G-16	528	528	528
		527	527	-
		529	529	-
7	H-16	524	524	-
		523	523	523
		525	525	-
		526	526	526
		-	-	-

**TABLO 4**

<b>Restorasyonu Yapılan Açma Alanları Likem Temizliği Yapılan Mezar Taşları (2023)</b>				
S. No	Açma No	Açmadaki Sanduka No	Açmadaki Baş Şahide No	Açmadaki Ayak Şahide No
1	G-18	378	-	-
		379	-	-
2	G-19	374	-	-
		-	375	-
		-	377	-
		369	369	-
3	H-18	365	365	-
		367-G-1	367-G-1	367-G-1
		364	364	-
		366	366	-
		367	367	-
		367-G-2	367-G-2	-
4	H-19	362	362	-
5	H-17	517	517	-
6	G-17	519	-	-

**TABLO 5**

<b>Yapıştırma ve Birleştirme (Tümleme) Yapılan Mezar Taşları (2023)</b>				
S. No	Açma No	Açmadaki Sanduka No	Açmadaki Baş Şahide No	Açmadaki Ayak Şahide No
1	H-16	524	-	-
2	G-19		373	-
3	O-24	-	35	-
4	H-18			367 G-1



## Extended Summary

With the permissions of the Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Heritage and Museums dated 2022, under the auspices of the Van Provincial Directorate of Culture and Tourism, under the presidency of the Van Museum Directorate and under the scientific consultancy of Assoc. Prof. Dr. Ercan ÇALIŞ, faculty member of the Department of Art History at Van Yüzüncü Yıl University, restoration work has begun at the registered Gevaş Islamic Cemetery in Hişet Location , Karşıyaka Neighborhood, Gevaş District, Gevaş District. The history of the Gevaş region, an ancient region of Anatolia, dates back to the Neolithic period. Recent archaeological and surface research in the Lake Van Basin has shown that the settlement history of the region dates back to ancient times. Drawing attention with its historical texture, Gevaş is also an important center of attraction as it was established on the shores of Lake Van. It is an important destination in terms of tourism potential thanks to the cultural assets it hosts and its natural attractiveness. Among these, the Gevaş Seljuk Cemetery in Gevaş attracts attention in many ways. The gravestones belonging to the Turkish-Islamic period are marked by a distinct Seljuk style. Along with Lake Van and its surroundings, the Gevaş region also came under Seljuk rule in the 11th century. The stylistic features of the Seljuks, whose influence in the region and Anatolia continues to this day, can also be felt significantly in the stones in the Gevaş Turkish-Islamic Cemetery. Therefore, the name Seljuk was given to the cemetery due to the artistic inspiration engraved on the gravestones of the Seljuks. In this period, when the gravestones, which are mostly dated to the second half of the 14th century, were made, traces of the Ilkhanate state as well as the Turkmen states such as the Karakoyunlu and Akkoyunlu can be traced. The Mongol invasion, which began in the first half of the 13th century, caused serious shocks both in the vicinity of Lake Van and in Anatolia. The Hakkari Principality, which began to exist with the loss of power of the Mongols, had a strong presence in the region during this period. The Halime Hatun Tomb located in the historical cemetery was built by Melik İzzeddin, who is considered to be the founder of the Hakkari Principality, in 736 H/1335 A.D. The total area of the work covers 50 thousand m<sup>2</sup>. Most of the more than 700 gravestones in the cemetery are monumental. When the historical cemetery is examined in general terms, it is seen that it contains the most beautiful examples reflecting the pre-Ottoman Turkish grave art tradition. It is possible to see the rich artistic activities such as the unique structure and ornamentation of that period in this cemetery. The patterns and shapes consisting of plant and geometric ornaments that came as a continuation of the Central Asian culture of the Turks also found a place for themselves in the historical Gevaş Seljuk cemetery. With the conquest of Anatolia by the Turks, the Lake Van basin and Gevaş located in this basin became an important center in terms of the Turkification of the region. The historical Gevaş Seljuk Cemetery and the sarcophagi and coffins decorating the cemetery are historical documents proving that the region and therefore Anatolia are Turkish lands. The sarcophagi and coffins in the cemetery attract attention with their characteristic features and different themes as well as their historical past. The Gevaş Seljuk-Islamic Cemetery is one of the most magnificent and largest cemeteries after the Ahlat Seljuk Square Cemetery among the Turkish Islamic cemeteries. The Gevaş Seljuk Cemetery, with its ornaments and inscriptions that adorn and document the gravestones, bears the traces not only of the period it belongs to but also of the Anatolian culture and art that hosted countless civilizations. In addition, the inscriptions that give the names of the artists and the inscriptions found on the stones are important documents in shedding light on our history. Therefore, the most important aspect that makes the cemetery so important is the culture, art and history that were literally engraved on the stones centuries ago. It is indisputable that the tombstones and coffins in this historical cemetery, which bear the traces of the Seljuks who made Anatolia their homeland and many Turkish states with them, should be added to both Turkish and world cultural heritage as soon as possible.

*“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":*

**Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval:** Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

**Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests:** Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.